

ОСВРТ НА КЊИГУ НЕНАДА Ђ. ЈАНКОВИЋА „АСТРОНОМИЈА У ПРЕДАЊИМА, ОБИЧАЈИМА И УМОТВОРИНАМА СРБА“

ЉУБИША РАЈКОВИЋ КОЖЕЉАЦ

Зајечар

Резиме: Дат је краћи приказ и анализа књиге „Астрономија у предањима, обичајима и умотворинама Срба“, Ненада Јанковића, дугогодишњег уредника часописа "Васиона".

Кључне речи: Етноастрономија, културна историја

У нашој науци о народноме животу ретке су, па самим тим и драгоцене, књиге каква је Јанковићева „Астрономија у предањима, обичајима и умотворинама Срба“ (САН, Београд, 1951). У многим елементима својим она је непревазиђена и до данас. Тим је чудније што та књига, како се чини, помало тоне у заборав. Па да се, ево, макар и у главним цртама, осврнемо на њену садржину и да укажемо на њен значај, на оно што је њена непролазна вредност.

Аутор у „Уводу“ указује на чињеницу да су усмене народне умотворине Срба, као и њихови обичаји, сачувале подоста од веровања наших давнашњих предака, оних из прехришћанског (паганског) доба, колико год да је – са протоком времена – сећање на оно што је давно већ прошло све више бледело, губило на изворности и постепено, брже или спорије, ишчезавало. Реликти древне, па и ближе, прошлости, дакако, подложни су променама, изазваним утицајима новог живота, тако да се и у артефактима све већма одступа од првобитности, и у семантичком, и у симболичком, и у сваком другом погледу. Утолико је значајније да се, трајног памћења ради, сачувана аутентична космолошка поимања фиксирају на достигнутом ступњу развоја, како би се знало какве су представе о астрономским датостима и феноменима у појединим периодима прошлости имали наши давни преци, који су их уткивали у своја предања, легенде, песме, приче и у разне друге умотворине, као израз своје духовности.

Прелазак наших предака из многобоштва у монотеистичку (хришћанску) религију био је велика прекретница у њиховом начину живота, у гледању на његов смисао, као и на смисао целокупне стварности, и овоземаљске и космичке. Међутим, „упркос јаком утицају хришћанства“ – вели Јанковић – „коме Срби, када га једном коначно усвојише, беху веома привржени, утицају сада суседних народа, нарочито Грка, па и наглом културном уздизању у доба цветања њихове средњевековне државе, које је због улоге и значаја хришћанске цркве морало бити усмерено и против остатака старе вере и празноверица, и до данас су се одржала извесна избледела сећања на некадашње богове и демоне, на прастара веровања о небеским телима, на примитивна тумачења разних природних појава.“

Култ предака код Срба одувек је био доста јак, као и њихова приврженост традицији, и стога су се поједине навике и обичаји из паганства показали у хришћанско доба готово неискорењивим. Колико год да су се они задевали у хришћанско рухо, ипак је из њега, негде више а негде мање видљиво, провиривала многобожачка утемељеност, древна заснованост на политеизму. То, у разним видовима својим, јасно показује српски фолклор и, уопште, српско народно предање у целини својој. И под хришћанском спољашњошћу нових верских обреда сачувана је умногоме паганска суштина древних ритуала и обичаја. Све је то требало подробно сагледати, проучити и протумачити. На посве задовољавајући начин учинио је то Ненад Ћ. Јанковић. Он је на много примера показао да су нека народна предања и веровања, неки обичаји и изреке, па и у вези са астрономијом, веома старог постанка и да садрже мотиве из исконских времена, из прасловенског па, чак, и из индоевропског периода заједништва. Тако су у нашем народу, рецимо, сачувани стари (општесловенски) називи за месеце у години, а више је него очевидно да се на Божић, и данас, не слави само рођење богомладенца Христа већ и рођење младога бога Сунца, као што је одвајкада и слављено.

Како је то још Стојан Новаковић констатовао, и Јанковић каже да су српске народне умотворине (митолошке лирске песме пре свега), црпући грађу из заједничке ризнице словенских и индоевропских народа, примале и уграђивале у себе извесне примесе из суседства и у новије време, као што је на њих, јамачно, деловао и развој науке, тако да је данас – у том конгломерату – тешко утврдити порекло појединих веровања, обичаја и обреда, тј. њихову оригиналност. Извесно је да се под именима хришћанских светаца у неким народним умотворинама крију негдашњи богови. „Тако се“ – вели Јанковић – „и у веровањима која нас занимају иза ‚божјег послужитеља‘, који диже и спушта Сунце и Месец, или иза бабине кћери, која свако вече буди звезде, свакако крију некадашња божанства небеских тела.“

Кад су у питању небеска тела, Јанковића је посебно занимало откуд толике њихове персонификованости у свим врстама и подврстама народних умотворина. Све у тим умотворинама, наиме, има душу, па је имају и

небеска тела: и она се, попут људи, жене, удају ..., живе, скоро у свему, човечанским животом. Оправдано је гледати на ту појаву као на одблесак епохе анимизма.

Служећи се паралелама у вези са веровањима других народа, Јанковић је у овој (подацима крцатој!) књизи пружио сазнања упоредне космогоније и астрономије нашег народа и других европских (нарочито словенских) народа, понајвише оних суседних, који су нам у свему, па и у фолклору, најсроднији.

У својим сагледавањима, проучавањима и тумчењима (у својим, уопште, удубљивањима у прошлост) Јанковић је неизоставно морао имати много додирних тачака са старом религијом, што га је, наравно, одводило и у област митологије, но он се и у тој сфери духа добро сналазио, будући да је – попут Чајкановића – овладао не само многим суштинским знањима из старе словенске религије већ и из митологије.

Јанковићева знаменита књига садржи следеће главне делове: „Земља и небо“ (1. „Облик Земље, на чему она стоји“, 2. „Постанак брда, земљотреси, пропаст света“, 3. „Небо“, 4. „Спој неба са Земљом“, 5. „Појаве у ваздуху“ и 5. „Други свет“; „Сунце“ (1. „Сунце као личност“, 2. „Негдашњи бог Сунца“ и 3. „Мишљење о Сунцу и његовом кретању“); „Месец и помрачења“ (1. „Божанска природа Месеца, 2. „Знања и веровања о Месецу“ и 3. „Сунчева и Месечева помрачења“); „Тела у Сунчевом систему“ (1. „Венера“, 2. „Комете“ и 3. „Метеорске појаве“); „Звездано небо“ (1. „Звезде“, 2. „Сиријус“, 3. „Влашићи“ и 4. „Сазвезђа позната у народу“ и 5. „Млечни пут“); „Деоба и рачунање времена“ (1. „Дан и ноћ“, 2. „Недеља“ /седмица/, 3. „Месец“ и 4. „Година и календар“).

Из целине Јанковићеве књиге веома јасно се види да је религија Старих Срба, у основи, била соларна, као и читавог словенства уосталом. То је и сасвим разумљиво, јер је свеколики људски род, још у освит цивилизације, дошао до сазнања да је Сунце извор живота, те да га, зато, треба сматрати за врховно божанство (в. Зенон Косидовски: „Кад је Сунце било бог“).

Уз све остало, Јанковић је овде показао велико познавање како хеленске тако и латинске митологије, без чега не би ни могао да се упушта у компаративна сагледавања и објашњавања, а местично је пружао и још ширира осветљавања онога што је предмет разматрања. У свему је, као аутор, врло поуздан: не нагађа, не лута, не импровизује – држи се стриктно онога што је чињенички утврђено и проверено, на доказу засновано.

Из „Прегледа употребљене литературе“ (стр. 173-180), као и из обиља фуснога, види се да је Јанковић у изради своје књиге имао ослонац на веома богату стручну литературу, и нашу и страну. И у том сегменту свог списатељског рада показао је овај аутор своју темељитост и научничку солидност, тежњу ка што већој обавештености, тј. стицању што целовитијег увида у третирану материју.

Употребљивости ове књиге, поред осталог, знатно доприноси и приложени „Регистар појмова“ (стр. 181-204).

Има се утисак да је, у свему ономе што се тиче садржине књиге Ненада Ђ. Јанковића „Астрономија у предањима, обичајима и умотворинама Срба“ главно то што је аутор (ваља то нагласити) стекао – рекло би се – скоро *потпун* увид у дотичну тематику и проблематику и што је и једну и другу зналачки интерпретирао.

Елем, из свега претходно реченог проистиче да имамо пред собом књигу која ће, засигурно, бити снажан подстрек за још обухватнија и темељитија истраживања и проучавања српског усменог народног блага, а у склопу тога и за потпуније сагледавање астрономије у предањима, обичајима и умотворинама Срба.

REVIEW OF THE BOOK OF NENAD Dj. JANKOVIĆ "ASTRONOMY IN SERBIAN TRADITION, CUSTOMS AND ORAL LITERATURE"

A shorter review and analysis of the book "Astronomy in Serbian Tradition, Customs and Oral literature", of Nenad Janković, longtime editor in chief of the journal "Vasiona" (Universe) is presented.

Key words: Etnoastronomy, Cultural history